

Energimyndighetens titel på projektet – svenska Att navigera rättviseanspråk: Mellan upplopp, strejker och status quo	
Energimyndighetens titel på projektet – engelska Navigating Justice Claims: Between Riots, Strikes and Business as Usual	
Universitet/högskola/företag Lunds universitet	Avdelning/institution Avdelningen för mänskliga rättigheter
Adress LUX, Helgonavägen 3, Hus A, 2:a vån, 223 62, Lund	
Namn på projektledare Eric Brandstedt	
Namn på ev övriga projektdeltagare Vasna Ramasar, Henner Busch, Jens Portinsson Hylander	
Nyckelord: 5-7 st Rättviseanspråk, rättvis omställning, klagomål, moral, energi	

Energimyndigheten rekommenderar att denna mall används vid slutrapportering. Om annan slutrapportmall används ska ändå motsvarande innehåll finnas med i den. Innan du skickar in rapporten ska stödtexterna raderas.

Huvudsyftet med slutrapporten är att den ska kunna användas för att sprida projektets resultat. Den blir öppet tillgänglig i Energimyndighetens projekt-databas. Om projektet vill lämna in information som inte ska tillgängliggöras via Energimyndighetens projekt-databas ska denna läggas i separat bilaga.

Information av administrativ karaktär (formell utvärdering av måluppfyllelse, beskrivning och motivering av avvikelser etc) ska rapporteras i den obligatoriska administrativa bilagan (se mall på Energimyndighetens hemsida). Den administrativa bilagan publiceras inte i Energimyndighetens projekt-databas.

Förord

Här ska stå vilka som har finansierat projekten samt andra som bidragit till ett lyckat projekt t ex referensgrupp.

Vi vill först och främst tacka Energimyndigheten som genom programmet MESAM finansierat detta projekt och varit hjälpsamma på alla tänkbara sätt. Vi kunde inte ha haft en bättre finansiär. Vi som under drygt tre och ett halvt år främst arbetat med detta projekt är en kärngrupp av forskare som består av Eric Brandstedt (forskningsledare), Vasna Ramasar och Henner Busch. Därutöver har vi under 18 månader haft Jens Portinsson Hylander anställd som forskare (på 50%), samt haft följande mycket duktiga projektassistenter anställda i olika delar av projektet: Ellen Lycke, Tara Nair van Ryneveld och Dominique Arsenault. Vi vill tacka dessa för deras insatser som bland annat inbegriper litteratursammanställningar och praktisk hjälp vid organiserandet av workshops vi organiserat. Ellen Lycke har också gjort viktiga bidrag till datainsamling, analys och skrivandet av två av de artiklar/manuskript vi producerat och finns med som

medförfattare till dessa. Därutöver vill vi också rikta ett stort tack till Saskia Gullstrand för hennes arbete med att ta fram grafiska illustrationer av vårt preliminära normativa ramverk som vi använde på intressentworkshoparna i projektet. Vi arbetade under relativt lång tid med Saskia och den kreativa processen av att ta fram illustrationerna förde också våra reflektioner kring vilka rättvisekategorier som kan vara relevanta markant framåt. Vi vill också tacka deltagarna på intressentworkshoparna samt de vi har intervjuat under projektets gång. Vi vill också särskilt tacka vår referensgrupp för kontinuerligt stöd, nya uppslag, kritik och praktisk förankring för vårt projekt. Referensgruppen bestod av följande personer: Max Åhman (akademien), Annika Kronsell (akademien), Emma Nohrén (politiken), Anna Östergren (civilsamhället), Adam Leckius (civilsamhället), Johan Hall (fackförening), Ulf Jarnefjord (fackförening), Johan G. Andersson (näringsliv), Hans Albertsson (civilsamhället). Vi vill också tacka andra forskare som vi har samarbetat med under projektets gång och särskilt de som vi författat artiklar tillsammans med, vilka är Krisjanis Rudis, Sofia Avila, Brototi Roy, Ana Mandinic, och Mikael Karlsson. Slutligen vill vi tacka kollegor och publik som vi mött och diskuterat detta projekt med på seminarier på vårt egna universitet, andra universitet i Sverige och på internationella konferenser, samt de som har deltagit på publika events vi har deltagit vid och diskuterat projektet.

Innehållsförteckning

Nedan ligger en kod för innehållsförteckning. Förutsatt att du använder formatmallarna för rubriker så kommer rubrikerna automatiskt med i innehållsförteckningen när du klickar på förteckningen och trycker på F9.

Sammanfattning	3
Summary	3
Inledning/Bakgrund	4
Genomförande	6
Resultat	8
Diskussion	10
Publikationslista	12
Referenser, källor	12
Bilagor	18

Sammanfattning

En sammanfattande beskrivning av innehållet i slutrapporten på en halv till en sida.

I sammanfattningen förklaras vilket problem/utmaning ur ett energiperspektiv som projektet har hanterat? Vad har gjorts för att besvara frågan och lösa utmaningen? Beskriv kort vilka resultat projektet har och hur de kan tolkas och användas. Vilken är den nya kunskap som kommit fram genom projektet? Vad blir nästa steg? Sammanfattningen bör skrivas i "journalistisk anda" med de viktiga resultaten och nyhetsvärdet först.

Detta projekt motiverades av det faktum att många människor upplever sig förlora på klimatomställningen samt att klimatpolitiken är orättvis. Projektet har undersökt de moraliska grunderna för sådana uppfattningar i form av rättvisepprinciper och argumenterat att endast vissa klagomål är rättfärdigade. Projektet bidrar till en bättre förståelse av idén om en rättvis omställning och dess politiska betydelse. Projektet visar att en rättvis omställning förutsätter en kritisk granskning av upplevda orättvisor. En upplevd orättvisa är i sig inte ett tillräckligt skäl för politiskt korrigerande åtgärder. För att genomföra en rättvis klimatomställning måste politiker kritiskt granska rättviseanspråk och hänvisa till de generella moraliska hänsynstaganden som de pekar mot innan de fattar beslut (till exempel att dra tillbaka en klimatpolitisk ambition eller att genomföra ett ekonomiskt kompensationsystem). Det finns flera viktiga moraliska principer som bör vägleda beslutsfattare, även om dessa inte alltid ger entydiga rekommendationer. En grundläggande princip är respekten för demokratiska rättigheter (inte minst när det gäller att säkerställa ett jämlikt deltagande i hela beslutsprocessen för energi- och klimatpolitiska beslut). En annan välgrundad princip är att klimatomställningen inte får försämra situationen för de mest missgynnade i samhället. Mer kontroversiellt är om klimatpolitiken också ska verka för att minimera socioekonomisk ojämlikhet, bevarar traditionella värden eller följer en förtjänstprincip. Dessa frågor bör avgöras genom en genuint demokratisk process. Målet med en rättvis klimatomställning är att främja ett mer rättvist samhälle och samtidigt effektivt och i tid förebygga de globala orättvisor som är förknippade med klimatförändringarna.

Summary

En sammanfattande beskrivning av innehållet i slutrapporten på engelska på en halv till en sida. Motsvarande sammanfattning som den svenska.

This project was motivated by the fact that many people feel that they are losing out on the political ambition of preventing climate change and that climate policies are unfair. The project has examined the moral grounds of such perceptions in terms of principles of justice and argued that only certain complaints are justified. The project makes a contribution to understanding the idea of a just transition and its policy relevance. The project shows that a just transition can only be implemented through a critical examination of perceived injustices. A perceived injustice is not in itself a sufficient reason for corrective

political measures. To implement a just climate transition, politicians must critically examine justice claims and recognise the broader moral considerations they point to before deciding on an appropriate response (such as retracting a climate policy ambition or implementing a financial compensation scheme). There are several important moral principles that should guide decision-makers, although these do not always provide clear recommendations. A fundamental principle is respect for democratic rights (not least in ensuring equal participation in the full decision-making process for energy and climate policy decisions). Another well-founded principle is that the climate transition should not worsen the situation for the most disadvantaged in society. More controversial is whether climate policies also should minimise socioeconomic inequality, preserve traditional values or follow a merit principle. These matters should be settled through a genuinely democratic process. The goal of a just climate transition is to promote a more equitable society while effectively and timely preventing the global injustices associated with climate change.

Inledning/Bakgrund

Beskriv bakgrund och skäl till varför projektet har genomförts. Vad är utmaningen/problemet? Orientering inom området; problembakgrund. Vad behöver göras (i energisystemet). Vilka behov i samhället eller på marknaden ska projektet hjälpa till att tillgodose och vilken nytta förväntas projektet bidra med. Lite om kunskapsläget. Hur angrips frågan i detta projekt, vad är syftet, finns det några hypoteser, osv. Huvudman, finansiering, tid som projektet pågått etc.

Detta projekt tog sin utgångspunkt i det faktum att många upplever sig förlora på klimatomställningen samt att klimatpolicyer är orättvisa. Vi var intresserade av att förstå den moraliska grunden för dessa upplevelser samt i vilken mån som klagomål mot klimatomställningen kan rättfärdigas utifrån dem. Syftet har varit att bidra till en mer rättvis omställningspolitik. Vi vet av tidigare studier att storskaliga omställningar av samhällen generellt möter motstånd och att detta motstånd bland annat handlar om att vad som uppfattas som legitima förväntningar frustreras. Det handlar också om att äganderättigheter, investeringar och företagsmodeller omförhandlas vilket kan leda till förlorade intäkter och att många därigenom riskerar att bli arbetslösa. Storskaliga omställningar så som klimatomställningen innebär också att mer abstrakta värden och mellanmänniska relationer tvingas ta nya former, vilket kan frustrera intressen och förväntningar.

I den mån som omförhandlingar av normer och lagar leder till att individer lider skada, att rättigheter kränks eller att det blir svårare att leva ett välfungerande liv så kan det finnas skäl för samhället att utforma ett anpassningsstöd eller kompensera individer för dessa förluster. En normativ utgångspunkt för projektet har dock varit att detta inte betyder att alla som upplever sig förlora eller påstår sig förfördelade har rätt till stöd. Vi har kritiskt undersökt framförda och möjliga klagomål mot klimatomställningen för att skilja rättfärdigade eller välgrundade invändningar ifrån de som inte är det utan istället grundlösa, orimliga eller

illegitima. Vi har bland annat undersökt huruvida vissa klagomål kan vara ett resultat av en sorts status quo-bias eller ett försvar för privilegier givna av en ordning som i sig är orättvis. Vi har alltså sökt efter en djupare moralisk grund för upplevda orättvisor genom att försöka förstå vilka mer generella moraliska skäl som kan tala mot en dåligt utformad klimatpolitik. Projektet har alltså gått bortom en instrumentell undersökning av hur en mer effektiv klimatpolitik kan utformas genom att tillmötesgå de som invänder mot existerande klimatpolicyer (t.ex. koldioxidskatter).

Vår teoretiska utgångspunkt har varit teorier om rättvisa hämtade från politisk filosofi generellt, från diskussioner om energi- och klimaträttvisa, samt från diskussionen om en "rättvis omställning" ("just transition"). Inom politisk filosofi generellt återfinns till exempel teorier om jämlikhet samt de som utgår ifrån en behovs-, förtjänst eller ansvarsprincip. Inom energirättvisa finns en vanlig uppdelning av tre dimensioner utifrån vilka orättvisor kan uppstå i hur energisystem utformas: omfördelningsrättvisa, processrättvisa och erkännanderättvisa. Teorier om klimaträttvisa tenderar att fokusera på omfördelningsrättvisa (även om det också finns exempel på de som fokuserat på rättvisa processer) och formulera principer för fördelningen av till exempel ansvar eller kostnader och fördelar som klimatomställningen medför. I teoribildningar kring "rättvis omställning" så har principer från samtliga dessa akademiska fält applicerats på frågor kring energi- och klimatomställningen ska bli mer rättvis, med särskilt fokus på hur arbetares intressen ska tillvaratas. Vårt projekt har tagit ett generellt grepp kring rättvisefrågorna i klimatomställningen som är vidare än det som vanligtvis präglar diskussioner av "rättvis omställning". Vår undersökning har till exempel även inkluderat upplevda orättvisor bland konsumenter av fossila produkter (t.ex. de som protesterar mot höga bränslepriser) och upplevda orättvisor i utvecklingen av förnybar energi (t.ex. vindkraft).

Dessa teorier är relevanta till frågeställningen för projektet men kan inte på något enkelt sätt fylla det behov av ett beslutsverktyg för att skilja mellan mer eller mindre rättfärdigade anspråk på stöd och kompensation som projektet motiverats av. Vid projektets början fanns det också få exempel på hur generella rättvisepprinciper hade applicerats på de specifika frågeställningar som vi utgick ifrån, nämligen följande: (1) vilka slags klagomål kan klimatomställningen leda till? (2) vilka moraliska principer bör användas för att systematisera och förklara klagomål som klimatomställningen leder till? (3) hur bör dessa klagomål hanteras på ett rättvist sätt? Beslutsfattare i ett välutvecklat land som Sverige har saknat vägledning kring hur energi- och klimatpolitiska beslut kan fattas på en rättvis grund för att förebygga eller hantera orättvisor men samtidigt inte hållas tillbaka av relativt sett mindre betydelsefulla rättviseanspråk. Projektets utgångspunkt har varit att tillsammans med intressenter till den svenska energi- och klimatomställningen fylla detta behov med så väl teoriutveckling som praktisk handlingsvägledning.

Genomförande

Beskriv de olika delmomenten/arbetspaketen i projektet samt vilka metoder som har använts. Vilka projektdeltagare/grupper har medverkat i projektet?

Enligt projektplanen skulle projektet implementeras i tre steg. Först genom att undersöka och analysera klagomål mot storskaliga omställningar i allmänhet. Därefter genom att formulera ett preliminärt normativt ramverk över vilka olika slags klagomål som vi skulle kunna förvänta oss att klimatomställningen skulle kunna ge upphov till samt över lämpliga åtgärder. Slutligen genom att testa huruvida detta ramverket stämmer överens med hur intressenter till den svenska klimatomställningen ser på rättvisans roll och betydelse i detta sammanhang. Syftet var att identifiera en mer principiell grund för de klagomål som omställningspolitiken kan förväntas leda till och därigenom också kritiskt granska och ifrågasätta upplevda orättvisor med det slutliga målet att bättre motivera stödjande eller kompenserande åtgärder.

Projektets faktiska genomförande skiljer sig på några punkter från planen från ansökan, men det övergripande syftet har bibehållits. Den viktigaste förändringen tvingades fram av hur pandemin begränsade möjligheterna till att resa, göra fältarbeten och intervjua individer på plats. Det innebar att våra planerade fältarbeten i Tyskland och Sydafrika (planerat till projektets tidigare faser) tyvärr inte kunde genomföras utan fick ersättas av litteratur- och dokumentstudier, samt samtal med kollegor och individer med goda insikter kring projektets internationella utblick. Vi tror inte att detta på något avgörande sätt försvårat uppnåendet av projektets målsättningar. Fältstudiernas roll i relation till övriga delar av projektet, det vill säga att bidra med data till intressentworkshopparna, kunde kompletteras med ovan nämnda skrivbordsstudier. Vi kom dock att fokusera främst på en svensk kontext (men vi har ändå publicerade en internationell jämförelse där bland annat Tyskland som Sydafrika ingår: Busch et al. 2023).

Projektets övergripande målsättningar kom alltså att undersökas framför allt i en svensk kontext (detta fokus fanns redan med i ansökan, men tydliggjordes under projektets gång). Utifrån det identifierade vi tre mer specifika energi- och klimatpolitiska utmaningar där rättviseanspråk är relevanta just i en svensk kontext: (1) utveckling av förnybar energi och framför allt vindkraft; (2) utfasningen av fossila bränslen inom transportsektorn med fokus på konsumenter; (3) beslut kring utveckling eller avveckling av fossil infrastruktur.

Vi organiserade en intressentworkshop för var och en av dessa utmaningar med diskussionsunderlag som öppnade upp för en granskning och kritik av kategorier av orättvisor relaterade till varje utmaning. Detta gjorde genom metoden för "publikt reflektivt ekvilibrium" (som vi beskrev i ansökan), men vi kom att

utveckla en ny version av metoden som syftade till att göra granskningen av rättviseanspråk mer tillgänglig och mindre teoretiskt förutsättande för icke-akademiska aktörer (Brandstedt et al. ms. 1). Vi gjorde detta genom att visualisera det preliminära normativa ramverk genom ett samarbete med en grafisk illustratör (Saskia Gullstrand).

Första steget var alltså att utarbeta ett preliminärt normativt ramverk till respektive utmaning (vindkraftsutbyggnad, omställning till fossilfria transporter, utbyggnad av fossil infrastruktur). Detta bestod till slut av sex kategorier av särskilt relevanta rättvisekategorier (till exempel att vindkraftsutbyggnad kan anses orättvist genom dess påverkan på ekosystem och andra arter, på friluftsliv, konflikter med samers markrättigheter, och genom skeva beslutsprocesser). Det gjordes genom litteraturstudier samt genom diskussion med våra kollegor och studenter. För vart och ett av fallen formulerade vi även en vinjett (en beskrivning av ett fiktivt fall relaterat till de respektive utmaningarna). Tillsammans med den grafiska illustratören utvecklade vi sedan fram grafiska illustrationer: en till det övergripande fallet och sex olika scener kopplade till de olika kategorierna av orättvisor (se bifogad "booklet"). Det var sedan detta material som användes för att initiera en dialog om rättvisans roll och betydelse på intressentworkshopparna. Resultaten från analyserades, tematiserades och teoretiserades därefter med ambitionen att formulera en mer precis uppfattning om vilka slags rättviseanspråk som är särskilt relevant och vilka som är mer respektive mindre betydelsefulla att beakta för beslutsfattare.

I ett parallellt spår till arbetet med intressentworkshopparna så har vi fokuserat särskilt på upplevda orättvisor relaterade till omställningen till fossilfria transporter i Sverige, särskilt de som proteströrelsen Bränsleupproret gav uttryck för. Vi har här intervjuat företrädare för Bränsleupproret, individuellt och i grupp, om hur de ser på bränslepriser och klimatpolitik. Denna data har sedan analyserats och teoretiserats (Portinsson Hylander et al. ms.). Vi har här använt oss av en kombination av etnografiska och filosofiska metoder (relaterat till det begynnande forskningsfältet "ethnographic normative theory").

Vi har genomgående och regelbundet haft möten med vår referensgrupp under projektets löptid. Vi har presenterat våra idéer och planer och fått återkoppling på dessa. Referensgruppens medlemmar har också intervjuats individuellt kring ämnet för vårt projekt och vissa av dem har deltagit på intressentworkshoppar. Genom denna dialog har vi kunnat upprätta och bibehålla en praktisk relevans i de mer specifika frågor som vi särskilt fokuserat på. Denna dialog har också resulterat i att vi valt att gå vidare med vissa idéer och uppslag till att utarbeta manuskript och artiklar. Vi insåg till exempel att i en svensk energi- och klimatpolitisk kontext så är statens roll som pådrivare och styrande av en rättvis

klimatemställning viktig att undersöka, vilket motiverade beslutet att skriva en text om begreppet klimatledarskap (Brandstedt et al. ms. 2).

Resultat

Beskriv resultat och slutsatser som genererats inom ramen för projektet.

Här beskrivs de resultat som får vara offentliga eftersom alla slutrapporter ska vara sökbara i Energimyndighetens projektdatabas.

Information som projektledaren bedömer som konfidentiell och ej ska publiceras externt kan rapporteras i bilagor. Bilagor som inte ska publiceras externt ska märkas upp genom att "KÄNSLIG INFORMATION" skrivs in i dokumentets rubrik. Alternativt kan dokumentet vattenstämplas med "KÄNSLIG INFORMATION". Dessutom ska i filnamnet läggas in ordet "KÄNSLIG INFORMATION".

Projektets resultat kan sammanfattas i form av akademiska artiklar (publicerade, under granskning, och ännu inte färdigställda manuskript), övrig forskningskommunikation (populärvetenskapliga artiklar, debattartiklar, och visuellt material) samt genom det direkta värdet av dialogerna kring rättvisa projektet har initierat.

I skrivande stund finns fyra publicerade artiklar direkt relaterade till projektet att rapportera. Detta är färre än vad vi hade önskat (även om vi formellt uppfyller målsättningen från ansökan om att publicera 4–6 artiklar), men flera manuskript med central relevans till projektet har tyvärr ännu inte publicerats då de är fortfarande under granskning (i ett par fall har granskningsprocessen var ovanligt långsam) eller ännu inte avslutade. De publicerade artiklarna och mest relevant manuskripten sammanfattas nedan under rubriken "publikationslista". Här ska några mer övergripande slutsatser istället lyftas fram.

Det preliminära normativa ramverket för en rättvis klimatemställning har alltså bestått av sex kategorier av orättvisor för vart och ett av våra tre fall och har sammanfattats i 18 grafiska illustrationer (se den bifogade "booklet"). Vi har genom denna icke-ortodoxa redovisningsform visat på ett brett spektrum av grunder för klagomål och invändningar mot klimatemställningen samt anspråk på stöd och kompensation. I ett pågående bokprojekt (som är under kontrakt med Routledge) har vi för avsikt att formulera en generell teori om olika dimensioner av rättvisa, samt att diskutera betydelsen av specifika rättvisepprinciper i relation till några av de mest framträdande utmaningarna relaterade till energi- och klimatemställningen generellt och internationellt (detta bokprojekt var inte en del av den ursprungliga planen, men växte fram under projektets gång. Det kommer dock inte avslutas förrän tidigast i slutet av 2024).

Istället ska vi nu lyfta fram några resultat, slutsatser och reflektioner från dialogerna kring rättvisa med intressenter till den svenska energi- och klimatomställningen på workshopparna. Vi vill först notera värdet av denna form av samtal kring rättvisa, vilket tydligt uttrycktes av deltagarna när vi utvärderade. I den reflektion vi själva gör är vi nöjda med att dialogerna ledde till konstruktiva och genuint utforskande samtal kring rättviseaspekter på energi- och klimatpolitik, vilket gav oss nya uppslag och insikter. Vi har i Brandstedt et al. (ms. 1) mer utförligt reflekterat kring denna metod och argumenterat för dess förtjänster.

Ett intressant resultat som kan lyftas fram är att diskussionerna ofta rörde sig mot generella frågor relaterade till klimaträttvisa, exempelvis om vilket ansvar som dagens generation gentemot kommande generationer; om rika länders ansvar att leda omställningen och inte skjuta ifrån sig ansvar på utvecklingsländer; och om betydelsen av att ta hänsyn till moraliskt relevanta konsekvenser i hela produktionskedjan t.ex. vid utveckling av förnybar energi. Detta ledde ofta workshopdeltagare till att betrakta mer "lokala" orättvisor (som till exempel vindkraftens negativa påverkan på friluftsliv eller koldioxidskattens negativa påverkan på en motorburen subkultur) som mindre betydelsefulla eller helt oviktiga i sammanhanget. Samtidigt vet vi från en allmänpolitisk diskussion kring klimatomställningen att den omvända prioriteringen ofta görs, alltså att de globala och intergenerationella rättvisefrågorna nedprioriteras till förmån för lokala orättvisor. Eftersom vi inte har arbetat med statistiska metoder eller försäkrat oss om ett representativt urval av deltagare till workshopen så är det förstas svårt att dra generella slutsatser. En möjlighet är att denna diskrepans förklaras av att deltagarna är mer kosmopolitiskt orienterade än folk i allmänhet. En annan möjlighet är att en initierad dialog kring rättviseaspekter kan förflytta fokus från mer direkt angelägna rättvisefrågor (på lokal nivå) till mer abstrakta men kanske än viktigare rättvisefrågor på global nivå. Den senare möjligheten är hoppfull, den förra pekar mot en problematisk polarisering av den klimatpolitiska debatten. I vilket fall understryker detta betydelsen av att fastställa en relevant skala för diskussioner om rättvisa.

Ett annat resultat från workshopdiskussionerna är att en av rättvisekategorierna framträder som särskilt central att fokusera på och det är den som rör beslutsfattande och planering. När workshopdeltagarna diskuterade olika kategorier av orättvisor mynnade ofta diskussionen ut i att det i grund och botten handlar om vilka som inkluderas i den beslutsfattande processen, och till viss mån om tillgång till relevant information samt möjligheter till att överklaga beslut. Detta var särskilt tydligt i diskussionen kring utveckling av vindkraft (vilket vi skriver om i Brandstedt et al. ms 1), men syntes även på övriga workshops. Det är också ett resultat som stämmer väl överens med våra intervjuer med företrädare för Bränsleupproret. Där framträdde frågor kring demokratiska brister som särskilt viktiga. Många av de intervjuade uttrycker åsikter som att beslut fattas över huvudet på vanligt folk och att politiker inte bryr sig om eller förstår medborgare och särskilt mindre bemedlade landsbygdabor.

Slutligen vill vi lyfta fram att rättviseargument kan användas i en ideologisk agenda för att motverka en rättvis omställning (Busch et al. 2023; Portinsson Hylander et al. ms; Brandstedt et al. ms 2). Busch et al. (2023) visar hur rättviseargument används för att motivera och legitimera ett motstånd mot att fasa ut fossila bränslen och analyserar detta som en form av medveten obstruktion för att försena omställningen snarare än att göra vad som är moraliskt rätt (även om dessa ibland kan sammanfalla). Portinsson Hylander et al. (ms.) visar på hur Bränsleupproret strategiskt använder sig av moraliska argument (direkta eller indirekta rättviseargument) för att legitimera motståndet mot klimatomställningen och för att delegitimisera klimatpolitiken. Brandstedt et al. (ms. 2) visar på hur begreppet "klimatledarskap" kan användas på sätt som paradoxalt direkt motverkar eller försvårar en rättvis transformation av samhället, där "greenwashing" är en form av detta. Utifrån sådana exempel står det klart att rättviseargument i kontexten av klimatomställningen måste noggrant granskas och kritiseras innan politiska slutsatser dras. Brandstedt et al. (ms. 2) föreslår att det är viktigt att slå vakt om att normativa begrepp som rättvisa, rättigheter och klimatledarskap används utifrån moraliskt legitima syften.

Diskussion

Diskussion med tolkning av resultaten, resultaten sätts i ett energisammanhang. Vad kan de komma att betyda för utvecklingen av ett hållbart energisystem. Vad behöver göras härnäst? Beskriv gärna vilka effekter i samhället som projektet kan förväntas leda till.

Trots att det övergripande argumentet för varför klimatomställningen är nödvändig, moraliskt påkallad och ekonomiskt fördelaktig aldrig varit starkare ifrågasätts klimatpolitiska prioriteringar allt mer. Ett organiserat motstånd, så väl från folkrörelser (t.ex. Bränsleupprorets revolt mot höga bränslepriser och organiserat motstånd mot utbyggnad av vindkraft) som från den fossila industrin (i vissa fall representerad av stater), mot klimatpolicier växer sig allt starkare och rättviseargument (i en bred förståelse) driver denna rörelse framåt, ingjuter legitimitet och ger moraliskt emfas till den. Det är av detta skälet viktigt att granska den moraliska grunden till upplevda orättvisor, klagomål, invändningar och anspråk på kompensation framförda. Idén om en rättvis klimatomställning har etablerat sig som en internationell norm för klimatpolitiken och även omsatts mer generellt i politiken i en vida spridd övertygelse om att klimatpolitiken måste vara legitim vilket förstås som att den måste uppfattas som rättvis av de som berörs.

Slutsatserna av detta projekt problematiserar tankefiguren som brukar sammanfattas som "rättvis omställning". Rättvisa måste undersökas på en moralisk och inte bara psykologisk nivå. Upplevelser av rättvisa kan ibland vara ogrundade eller vila på falska empiriska premisser. Det finns också en risk att

politiska respons blir överilad eller att fel slutsatser dras, t.ex. att en ambitiös koldioxidskatt rullas tillbaka för att den uppfattas som orättvis av vissa istället för att stöd och kompensation riktas till de som verkligen behöver detta. En rättvis omställning kräver, i vår mening, inte att alla klimatpolicyer uppfattas som rättvisa av alla berörda parter. Ett mer relevant test är om känslor, intuitioner och anspråk överlever en granskning som sker tillsammans med alla berörda parter och där syftet är att nå en gemensam förståelse av hur klimatomställningen kan skyndas på och kring vilka kostnader som kan vara berättigade för att förhindra än andra kostnader av än större vikt. Det pekar mot betydelsen av demokratiska samtal och att medborgare bjuds in och tillåts ha ett inflytande över energi- och klimatpolitiska beslut. Men det är viktigt att särskilja detta från en populistisk agenda där skenbart demokratiska beslut fattas på basis av vilka som mest högljuttet uttryck för sina intressen (eller är bäst på att navigera algoritmerna på sociala medier). Det finns tyvärr vissa skäl för att oroa sig hur den klimatpolitiska debatten i Sverige nu har tagit form (se t.ex. Brandstedts debattartikel i Altinget 2023). I den *policy brief* vi har skrivit så går vi igenom de steg vi anser att beslutsfattare bör ta när rättviseanspråk granskas i klimatomställningen (se Brandstedt et al. 2023).

Projektets slutsats är emellertid inte att rättviseargument generellt är missvisande eller oviktiga. Långt därifrån. Genom de konstruktiva och prövande dialogerna kring rättvisa vi har haft under projektets gång har vi också identifierat flera viktiga bakomliggande orättvisor som står i vägen för en rättvis transformation av samhällen. En av de mest centrala orättvisorna är den existerande ojämlikhet i fördelningen av viktiga resurser och möjligheter som präglar många samhällen inklusive det svenska. Ojämlikhet är det strukturella problemet att individer i olika samhällspositioner har ojämlika förutsättningar att leva välfungerande liv och hantera de motgångar som alla liv någon gång ställs inför. Klimatomställningen har till exempel ojämlika konsekvenser och är lättare eller svårare att hantera beroende på var en individ bor, vilka ekonomiska förutsättningar de har och beroende på i vilken mån som de uppfattar sig själva och uppfattas av andra som jämbördiga medborgare (eller till exempel lider av kvardröjande effekter av historiska orättvisor eller på annat sätt diskrimineras). Insikten om strukturell ojämlikhet är också relevant i betydelsen att det visar på att även status quo – alltså att fortsätta med små eller otillräckligt ambitiösa klimatpolicyer – vidmakthåller orättvisor, även på ett lokalt plan (utöver att det så klart bidrar till den globala orättvisan som klimatförändringarna i sig medför).

Ett exempel på en strukturell ojämlikhet framträdde tydligt i den metaundersökning av den akademiska debatten kring energikonflikter i en svensk kontext som vi utförde i projektet (Ramasar et al. 2022), nämligen konflikten mellan samers rättigheter och olika slag energipolitiska utvecklingsprojekt. I vår analys utifrån ett energirättviseperspektiv identifierade vi olika kategorier av orättvisor som pekade mot att det som krävs för en rättvis implementering av förnybar energi kräver mer genomgripande reformer än vad som oftast diskuteras

politiskt (se också Policy briefen). Det är otillräckligt att ekonomiskt kompensera de som upplever sig förlora på till exempel en vindkraftsetablering. I fallet med samers rättigheter i klimatomställningen kan till exempel en mer relevant reform vara att bättre garantera samers rätt till kollektivt självbestämmande. En annan slags reform som i vissa fall kan vara aktuell i utveckling av förnybar energi är att ge lokalbefolkning ekonomiska incitament att stödja utvecklingen genom till exempel delägarskap.

Nästa steg i att vidareutveckla idéerna från detta projekt tror vi är att testa de i mer konkreta och reella beslutssituationer. Detta kommer bland annat Brandstedt göra i ett nytt projekt (finansierat av Formas) som syftar till att nyttiggöra forskningsresultat. Brandstedt ska där tillsammans med en mindre svensk kommun undersöka hur deras arbete med att implementera en ambitiös klimatstrategi kan ta hänsyn till rättvisaspekter med stöd av de insikter som detta projekt har lett till. Det finns också flera andra relevanta sätt på vilka projektets slutsatser skulle leda vidare. Bland annat skulle det vara intressant att i mer detalj undersöka om projektets slutsatser är relevanta i andra politiska sammanhang än i Sverige (vi tror detta, men det hade varit bra att kunna visa det genom en detaljerad fallstudie av energi- och klimatpolitiska utmaningar i annat land). Det finns också mer teoretiska och begreppsliga frågor som vore värdefullt att reda ut i mer detalj, t.ex. relationen mellan rättvisa och legitimitet samt rättvisa och effektivitet.

Publikationslista

Slutrapporten ska i förekommande fall innehålla en publikationslista och, där så är möjligt, annat relevant material från projektet. Vad har publicerats, var/i vilket sammanhang har det skett, samt ge en kort sammanfattning av exempelvis förekommande artiklar med fokus på vad vi kan lära av projektet. Det kan t ex vara korta sammandrag av skrivna artiklar, både publicerade och manus.

Published articles

1. Vasna Ramasar, Henner Busch, Eric Brandstedt, and Krisjanis Rudus, "When Energy Justice is Contested: A Systematic Review of a Decade of Research on Sweden's Conflicted Energy Landscape," *Energy Research & Social Science*, vol. 94 (2022), <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102862>.

Sammanfattning: Detta är en systematisk litteraturanlys av de senaste decenniets forskning kring energikonflikter i en svensk kontext. Det analytiska ramverket är energirättvisa förstått som tre dimensioner av orättvisor: rörande fördelning, beslutsfattande och erkännande. Artikeln visar att rättviselinsen sällan explicit används för att diskutera energirelaterade konflikter trots att diskussionerna handlar om just rättvisefrågor och särskilt om fördelningen av kostnader och fördelar av energiproduktion. En särskilt viktig konfliktlinje som framträder är den mellan

samers rättigheter och utveckling av vindkraft i norra Sverige. Artikeln noterar också att det saknas studier av de trans-nationella och intertemporala effekterna av svensk energiproduktion, samt studier av hur urfolks rättigheter bättre kan respekteras i en svensk energi- och klimatomställning, samt diskussion kring fördelningen av fördelarna (och inte bara kostnaderna) av förnybar energi. Artikeln har redan 10 citeringar.

2. Eric Brandstedt, Henner Busch, and Vasna Ramasar, "Om orättvisor i omställningen till en fossilfri framtid", *Tidskrift för politisk filosofi*, vol. 26, 1 (2022), pp. 33–44.

Sammanfattning: Artikeln diskuterar den moraliska grunden till klagomål och invändningar mot klimatomställningen (i linje med det övergripande syftet för projektet som helhet), med omställningen till fossilfria transporter i Sverige som exempel. Artikeln diskuterar först möjliga konsekvenser av att fossila bränslen snabbt fasas ut från personbilstransporter och därefter olika moraliska principer utifrån vilka klagomål och invändningar kan förklaras och rättfärdigas. Exempel på principer som diskuteras är ekonomisk jämlikhet, frihet och autonomi, demokrati, jämlikt erkännande, och konservatism. Vi förordar en integrativ ansats där en generell fördelning av resurser, möjligheter och status tas hänsyn till när vi avgör vilka klagomål som är mer eller mindre välgrundade och i vilka fall stöd och kompensation kan rättfärdigas.

3. Eric Brandstedt, "On Injustices Raised by the Implementation of Low-Carbon Technologies", *PLOS Climate*, vol. 2, 1 (2023), <https://doi.org/10.1371/journal.pclm.0000128>.

Sammanfattning: Artikeln är en översiktsartikel över vilka orättvisor som implementeringen av förnybar energi (vind-, sol-, och vattenkraft, samt biogas och gruvnäring) kan ge upphov till. Ett specifikt fall som många upplevt skapa orättvisor diskuteras i mer detalj: tillståndet att öppna en järngruva i Kallak i norra Sverige med syfte att producera järnmalm till "grönt stål". Artikeln analyserar upplevda orättvisor associerade till detta beslut, och framför allt på vilket sätt som det kan sägas komma i konflikt med samers rättigheter.

4. Henner Busch, Vasna Ramasar, Sofia Avila, Brototi Roy, Tara van Ryneveld, Ana Mandinic, and Eric Brandstedt, "Mining Coal While Digging for Justice: Investigating Justice Claims Against a Coal-Phase Out in Five Countries," *The Extractive Industries and Society*, vol. 15 (2023), <https://doi.org/10.1016/j.exis.2023.101275>.

Sammanfattning: Artikeln tar sin utgångspunkt i att den globala ambitionen att fasa ut kol som energikälla ifrågasätts och stöter på motstånd. Artikeln systematiserar och analyserar argument för fortsatt användning av kol som energikälla i fem nationella kontexter: Tyskland, Indien, Serbien, Sydafrika och Mexiko. Fokus är på att identifiera hur rättviseargument används i diskussioner kring utfasningen av kol i dessa länder samt att jämföra dessa diskurser. Artikeln analyserar rättviseargument som åtminstone delvis obstruerande och avsiktligt försenande klimatomställningen (s.k. "climate delay narratives"). Det handlar till exempel om att kostnaderna av en utfasning av kol betonas, att moraliskt ansvar för omställningen läggs på andra länder, att kol argumenteras vara en nödvändig förutsättning för att garantera en rätt till utveckling, att kol presenteras som en övergångslösning, och att hänvisa till rättsstatliga principer och fossilindustrins påstått legitima förväntningar om fortsatt produktion. Att rättviseargument kan användas för att strategiskt försena omställningen visar på behovet av att analys och kritik. Artikeln understryker också vikten av att skilja på klimatomställningens bördor utifrån vilka som drabbas: bördor för samhällets svagaste individer är moraliskt viktigare än de som drabbar den fossila industrin (även om båda dessa konsekvenser kan uttryckas som orättvisor).

Manuscripts under review or in development

1. Eric Brandstedt, Henner Busch, Ellen Lycke, Vasna Ramasar, "Examining Injustices in Wind Power Development: An Engaged Ethics Approach," (*under review; major revisions submitted August 2023*).

Sammanfattning: Manuskriptets första bidrag är en ny metod för att teoretisera energirättvisa. Metoden kan sorteras under den mer generella ansatsen till normativ teori som kallas för "engaged ethics" och mer specifikt är den relaterad till metoden "public reflective equilibrium". I likhet med den senare syftar den föreslagna metoden till att kritiskt granska så väl intuitioner om vad som är moraliskt rätt och fel som moraliska principer. Manuskriptet visar hur grafiska illustrationer av generella moraliska kategorier kan användas för att skapa en mer meningsfull och engagerande publik granskningsprocess av vad moralen kräver och rättvisan betyder. Manuskriptet bidrar också till analys och förståelse av vad rättvisan kräver i relation till vindkraftsutbyggnad. Ett ramverk kring "vindkraftsrättvisa" presenteras och detta ramverk har också testats i visualiserad form på en workshop med intressenter till klimatomställningen i Sverige. I analysen av workshopen och i den teoriutvecklande delen av manuskriptet diskuteras betydelsen av rättvist beslutsfattande och planering som särskilt viktigt för en rättvis utbyggnad av vindkraft. Artikeln argumenterar för att beslutsfattande och planering måste förstås på ett djupare plan än vad som är brukligt. En rättvis process rörande vindkraft

förutsätter meningsfullt deltagande i den generella energipolitiska debatten inklusive inflytande över hur energipolitiska utmaningar formuleras.

2. Jens Portinsson Hylander, Eric Brandstedt, Ellen Lycke, Vasna Ramasar, and Henner Busch, "Fuel for Revolt: Delegitimation of Transition Policies in the Transport Sector," (*under review, major revisions submitted November 2023*).

Sammanfattning: I detta manuskript analyseras funktionen av moraliska argument i "argumentativa delegitimeringspraktiker" mot klimatomställningen, alltså i proteströrelser som syftar till att genom argument ifrågasätta legitimiteten i klimatomställningen. Det som analyseras är intervjuer med medlemmar i Bränsleupproret. Analysen visar hur Bränsleupprorets medlemmar framför en mångfald av argument mot klimatpolitik och för att kraftigt sänka bränslepriser. Vissa av dessa argument hänvisar explicit till rättvisa eller andra moraliska kategorier (frihet, ansvar, demokrati), men även argument som på ett ytligt plan hänvisar till ekonomiska eller tekniska principer eller påståenden är ofta implicit moraliska i hur de används för att legitimera proteströrelsens agenda och avlegitimisera klimatomställningen. Genom denna analys kan vi se hur moraliska argument stärker kritik och ger fokus åt känslomässiga övertygelser. Poängen är inte att en moralisk argumentation som sådan är ideologiskt problematisk eller skadlig retorik. Slutsatsen är istället att det är nödvändigt att granska och ifrågasätta moraliska argument (så som rättviseanspråk) för att avgöra dess betydelse och för att dra rättfärdigade politiska slutsatser.

3. Eric Brandstedt, Vasna Ramasar, Mikael Karlsson, Henner Busch, Dominique Arsenault, "The Contested Meaning of Climate Leadership: An Ameliorative Analysis," (*to be submitted soon*).

Sammanfattning: I denna text föreslår vi en "ameliorative" analys av begreppet klimatledarskap, alltså en sorts normativ begreppsanalys där begreppet definieras utefter en uppfattning om vilka legitima politiska målsättningar som det bör användas för. Vi argumenterar för att "klimatledarskap" behövs för att identifiera de aktörer som med syftet att få andra att följa efter går före i det globala projektet av en rättvis transformation av samhällen till fossilfria inom avsatt tid. Utifrån denna normativa utgångspunkt kritiserar vi användningar av begreppet klimatledarskap som direkt motverkar en sådan legitim politisk målsättning. Texten bidrar dels med en begreppsanalys av det i klimatpolitiska sammanhang centrala begreppet klimatledarskap, men också till att försvara dess politiska signifikans mot försök att urvattna det eller använda det för illegitima politiska mål.

4. Jens Portinsson Hylander, "Caught Between an Efficient and an Equitable Place: From Ideal to Effective Sustainable Transition Policies," (*under review*).

Sammanfattning: Texten visar hur klimatomställning (specifikt inom transportområdet) riskerar att hållas tillbaka genom att rättviseargument och effektivitetsargument pekar i olika riktningar. Det är sällan möjligt att formulera policyer som både är maximalt rättvisa och maximalt effektiva då denna motsatsrelation råder. Texten argumenterar också för behovet av ett nytt begrepp, "implementeringseffektivitet", som syftar till att identifiera policyer som uppfyller en tillräcklig nivå av effektivitet respektive rättvisa och därmed kan förhindra diskursiva lösningar.

5. Eric Brandstedt, Henner Busch, and Vasna Ramasar, *The Moral Grounds of a Just Transition to a Low-Carbon Future*, (*ms. in development under contract with Routledge*).

Sammanfattning: I detta bokmanuskript undersöks den moraliska grunden för rättviseanspråk i relation till klimatomställningen i ett försök att formulera en rättfärdigad moralisk teori om vad en rättvis klimatomställning kräver. Teorin ska dels kunna användas för att analysera och tolka klagomål och invändningar mot klimatomställningen och dels för att i ett framåtblickande perspektiv utforma rättvisa omställningspolicyer. Boken består dels av ett begreppsutredande kapitel, dels av fyra fallstudier (av Tyskland, Sydafrika, och i en svensk kontext ett fall rörande omställningen av transportsektorn och ett fall rörande utveckling av förnybar energi) där relevant rättviseanspråk identifieras och kontextualiseras, dels av en teoriutvecklande del där ett antal rättviseprinciper samt deras implikationer undersöks, och slutligen av en ideologikritisk del som diskuterar hur idéer om en "rättvis omställning" kan användas på producera och reproducera orättvisor.

Popular science and outreach material

1. Eric Brandstedt, Vasna Ramasar, Henner Busch, Ellen Lycke, Tara Nair van Ryneveld, and Saskia Gullstrand, "Navigating Justice Claims in the Energy Transition: Graphic Illustrations of Three Fictional Cases," Lund: MediaTryck (2022). [Booklet with graphic illustrations]
2. Eric Brandstedt, Vasna Ramasar, and Henner Busch, "Policy brief: Att hantera rättviseanspråk i omställningen till en fossilfri framtid", Lund: Mediatryck, 2023. (Finns också i engelsk version med titeln: "Policy brief: Navigating Justice Claims in the Low-Carbon Transition")
3. Eric Brandstedt, Essay: 'Wanted: a low-carbon and fair reset', UNESCO Inclusive Policy Lab, 19 Apr, 2022.

4. Eric Brandstedt, Essay: 'Missnöje ska inte diktera politiken' ('Discontent should not dictate policy-making'), *Tidningen Syre*, 4 Feb., 2023.
5. Eric Brandstedt, Op-ed: 'Regeringen förvärrar konflikt mellan vind- och kärnkraft' ('The government is exacerbating the conflict between wind and nuclear power'), *ETC*, 25 Nov., 2022.
6. Eric Brandstedt, Op-Ed: "Låt inte ideologin stå i vägen för omställningen till ett fossilfritt samhälle, Pourmokhtari," *Altinget*, 23 May, 2023.

Workshops organised

1. Public Political Philosophy, Lund 15 May 2023 (Eric Brandstedt together with Lena Halldenius)
2. Energy Crisis, Justice and Normative Theory, Malmö 15 May 2023 (Eric Brandstedt together with Anders Melin)

Conference participations

1. Eric Brandstedt, 'Justice in the Transition to a Low-Carbon Future' presented at Sant' Anna School of Advanced Studies, Pisa, Italy (online), 13 Apr. 2021. (Invited speaker)
2. Eric Brandstedt, 'Justice as a Constraint on the Transition to a Low-Carbon Future' presented at *Workshop: Empirical and Theoretical Perspectives on Green Growth and Climate Change*, the Institute for Futures Studies, Stockholm (online), 26-28 Apr. 2021. (Invited speaker)
3. Vasna Ramasar, presentation at COP26 From the Ground Up on Global Green New Deal
4. Vasna Ramasar, presentation at Earth System Governance conference (2021)
5. Vasna Ramasar, presentation at Degrowth conference, The Hague (2021)
6. Henner Busch and Vasna Ramasar, "Mining coal while digging for justice" article at the Nordic Environmental Social Science conference in Göteborg (Panel: NESS Workshop on Just Transition and the Role of the State)
7. Jens Portinsson Hylander, "Constructing Transit Corridors_ The Politics of Public Transport Policy and Planning", presentation at Nordic Geographers Meeting (06/2022)
8. Eric Brandstedt, 'The Contested Meaning of Climate Leadership: An Ameliorative Analysis' at *the Normative Energy Ethics Lecture Series*, Karlsruhe Institute of Technology (KIT), Karlsruhe, Germany, 19 Jan. 2023 (invited speaker).
9. Eric Brandstedt, 'Examining Injustices in Wind Power Development: An Engaged Ethics Approach' at *Just Transitions in a Changing Climate*, Potsdam, Germany, 12 Sep. 2022 (Invited speaker)
10. Eric Brandstedt, 'Understanding and Addressing Injustices in the Development of Wind Power: An Engaged Approach' presented at

Principles of Ethical Decision Making in Environmental Practice Workshop, Fribourg, Switzerland, 16-18 Mar. 2022 (Invited speaker)

11. Jens Portinsson Hylander and Ellen Lycke, presentation of ongoing work at international workshop on *Perspectives on Environmental Justice in Scandinavian Green Transitions* in Stavanger (10/2022).

Referenser, källor

[Klicka här och skriv]

Bilagor

- *Administrativ bilaga (se mall) (OBLIGATORISK)*

Andra bilagor kan t ex vara:

- *Vetenskapliga artiklar (färdiga, accepterade, eller inskickade manus)*
- *Ritningar, kartor, fördjupade metodbeskrivningar, resultattabeller etc*
- *Avhandlingar*
- *Känslig information som ej ska publiceras i Energimyndighetens projektdatabas.*

Bilagor som inte ska publiceras externt ska märkas upp genom att "KÄNSLIG INFORMATION" skrivs in i dokumentets rubrik. Alternativt kan dokumentet vattenstämplas med "KÄNSLIG INFORMATION". Dessutom ska i filnamnet läggas in orden "KÄNSLIG INFORMATION".

[Klicka här och skriv]